

SEYRAN SƏXAVƏTİN DİLİNİN OBRAZLILIĞI - OBRAZLARININ DİLİ

Dünya xalqlarının mədəni tarixi göstərir ki, dillərin tükənməz imkan və vasitələri böyük sənət dühalarının əsərləri ilə maddiləşərək əbədi yadigara çevrilir. Ümumxalq dilinin, ədəbi dilin qanunauyğunluqlarının, sənətkarın sözdən istifadə qüdrətinin, sözə estetik münasibətinin aşkara çıxarılması üçün əsas materialı bədii dil verir. Ona görə də sənətkar və söz, yazıçı və dil problemi filoloq və estetiklər daim özünə çəkən mürəkkəb və çoxşaxəli bir problem olub, mövzu, fərdi üslub, ədəbi metod, yazıçının ictimai-siyasi mövqeyi, bədii dili və s. kimi mühüm məsələlərə möhkəm bağlıdır.

Professor Qəzənfər Kazımov bədii əsərlərin dili ilə bağlı yazdıqlarında maraqlı bir məqamı qeyd edir ki, yazıçı çox vaxt dilin nəzəri məsələləri, dilə estetik münasibətin prinsipləri ilə maraqlanmır, bunları elmi şəkildə izah etməyə ehtiyac duymur. Yazıçı bütövlükdə daha çox praktikdir və onu əsər maraqlandırır. Lakin yazıçının əsərdə reallaşan bədii dili onun mövqeyini, ümumxalq dilinə, ədəbi dilə münasibətini, əsaslandığı estetik prinsipləri müəyyənləşdirməyə imkan verir və bütün bunlar cəm halda yazıçının fərdi bədii üslubunu səciyyələndirir. Fərdi üslub isə əsasdır və yazıçının orijinallığı onun fərdi üslubu ilə müəyyənləşir.

Çağdaş Azərbaycan bədii nəsrinin istedadlı nümayəndəsi, ədəbiyyata qədəm qoyduğu ilk günlərdən öz fərdi üslubu, yazı tərzini, əsərlərinin bədii sanbalı ilə ədəbi-elmi ictimaiyyətin rəğbətini qazanmış görkəmli nasir Seyran Səxavətin əsərləri həm dil və üslub, həm də sənətkarlıq xüsusiyyətləri baxımından son dərəcə yüksək qiymətləndirilmişdir.

Seyran Səxavətin bədii nəsr dil, üslub, keyfiyyət, məzmun, forma, ideya, janr və sənətkarlıq axtarıları nöqtəyindən araşdırma üçün zəngin material verir. Yazıçının istisnasız olaraq bütün əsərlərində orijinal yazı manerəsi, üslub və süjet yeniliyi, ənənəvi olmayan bənərsiz təhkiyə tərzini, həssas yazıçı duyumu, dərin müşahidə qabiliyyəti və aydın müəllif mövqeyi diqqəti cəlb edir.

Bədii əsərin dili sənətkarın həyatı duymaq qabiliyyətidir, onun istedadıdır. Seyran Səxavətin əsərləri həm də dilinin gözəlliyi, canlılığı, şirinliyi ilə seçilir. Dilin sərrastlığı sənətkarın həyatı düzgün dərk etməsi deməkdir. Dilin gözəlliyi duyğuların gözəlliyi, həyatın poeziyası deməkdir. Ədəbi dil

xalq dilinə nə qədər yaxın olarsa, əsərin poetik təsiri, ifadə tərzini də bir o qədər güclü olar. Bir məqamı mütləq qeyd etmək lazım gəlir ki, bəzi dilçi alimlərimizin söylədiklərinə rəğmən bizim ana dilimiz ən dərin, ən fəlsəfi fikirləri belə dürüst ifadə etmək üçün hədsiz imkanlara malikdir. Bu mənada Seyran Səxavətin dili son dərəcə axıcılığı, ifadəliliyi, rəngarəngliyi, yumşaqlığı, şirirliyi, rəvanlığı və ələlxusus xəlqiliyi ilə diqqəti çəkməkdədir.

Bədii əsərin tamlığını, bədii bitkinliyini təmin edən amillərdən biri də daxili qayəyə, süjet xəttinin qurulma və inkişaf tərzinə uyğun olan dil materialının seçilməsidir. Stendal yazır ki: "Parm monastırı"nı yazarkən uyğun gələn tonu tapmaq üçün mən hər səhər "Vətəndaşlıq kodeksi"ndən iki və ya üç səhifə oxuyurdum". Bədii əsərin ümumi ruhuna uyğun təhkiyə tonunun tapılması yazıçının ən uğurlu işidir. Bu baxımdan Seyran Səxavətin hər bir əsərinin dili toxunulan məsələnin ruhuna tamamilə uyğun gəlir və güclü psixoloji səciyyə daşıyır. Seyran Səxavətin dilində emosional və idraki effektlər vəhdət təşkil edir. Ritm, ton, ahəng təkcə şeir dili üçün yox, nəsr dili üçün də əsasdır. Bunu tapmaq uğurun başlanğıcıdır. Bəlkə ona görə də ritmik nəsr istilahını qəbul edənlər və ədəbi-tənqidi yaradıcılıqda işlədənlər var. Seyran Səxavətin nəsrində məhz ritmik nəsrdir.

Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı yazır: Seyran Səxavət mənim gənclik dostum olmaqla bərabər öz yerində möhkəm dayanan qüdrətli bir yazıçıdır. Onun hər bir hekayəsində böyük romanların siqleti, qüdrəti, hər bir əsərin də özünəməxsus dili və üslubu var. Qarabağ danışq dilini bütün koloriti, codluğu, şirəsi, saflığı və rəngləri ilə Azərbaycan nəsrinə ilk dəfə Seyran Səxavət gətirib.

İsmayıl Şıxlı, Bəxtiyar Vahabzadə, Ramiz Rövşən, Rəşad Cəmid, Sabir Rüstəmxanlı, Vaqif Bəhmənli və digərləri öz çıxışlarında, məqalə və müsahibələrində Seyran Səxavətin "dili" ilə bağlı maraqlı fikirlər söyləmişlər.

Vaqif Bəhmənli yazır ki: "Onun nəsr əsərlərinə Qarabağ elatının, bütün Azərbaycanın dadı-duzu, şirin yumoru, zəngin həyatı hopub. Seyran Səxavətin romanları acı həyat həqiqətlərini ustalıqla, bənərsiz bir üslub və dillə oxucuya çatdırır".

O, bütün əsərlərində - "Bəhanə", "Qaçqın", "Nekroloq", "Yəhudi əlifbası", "Palıd toxumu", "Daş evlər" və s. ki-

mi romanlarında, "Sanatoriya", "Ağrı", "Bir stəkan hava", "Qapıların o üzündə qalan dünya", "Ocaq daşı", "Dar köynək" və s. povestlərində və bütün hekayələrində obrazlılığın bütün səviyyələrindən: fonetik, qrammatik, xüsusilə leksik səviyyədə obrazlılıqdan məharətlə istifadə edərək təhkiyəyə olduqca rəvanlıq, ahəngdarlıq və rəngarənglik qatmışdır.

Tənqidçi Nadir Cabbarlı yazır ki: "Seyran Səxavət olmasaydı, Azərbaycan ədəbiyyatı

kəskin süjetli mövzular, koloritli epik qəhrəmanlarını itirərdi. Seyran Səxavət olmasaydı, ədəbiyyatımız həyata, insan münasibətlərinə, müasirlərimizə təkrarsız, orijinal və həssas yazıçı baxışından məhrum olardı". Bütün bunlar ədibin yaradıcılığının, dil-üslub özünəməxsusluğunun təkcə oxucular deyil, ədəbi-elmi ictimaiyyət tərəfindən də diqqətlə və yüksək maraqla qarşılandığından xəbər verir.

"Boynu əyri kişi" (1997) hekayəsində, "Nekroloq" (2002) və "Yəhudi əlifbası" (2009) romanlarında yazıçı uşaq qəbirələrini olduqca təsirli şəkildə obrazlaşdırır. Məsələn: "Nekroloq" romanında "Uşaq qəbirləri valideynlərinin arxasınca dikəlib baxırdılar" - deyən yazıçı mahiyyətində dərin mənə yükü olan bu metaforik ifadə ilə böyük mətləbləri oxucuya çatdırmış olur. Axı o uşaqların gözü təkcə qəbiristanlığı tərk etməkdə olan valideynlərinin arxasında qalmamışdı, uşaqların gözü bu dünyada doymadıqları uşaq ömründə qalmışdı. Və bəlkə də, "o uşaqların sinələrinə çökən ağır sinə daşlarını qaldırmağa gücləri çatmayıdı, onlar, şübhəsiz ki, bu dünyanın üzünə tüpürərdilər". Bu ifadələri işlətməklə Seyran Səxavət böyük ehtimalla daxilində onu iç-in iç-in yandıran, ruhunu darmadağın edən aqressiyanı üzə çıxarmağa çalışır. Əgər bu dünya əl boyda yavru kimi öz qoynunda bəsləyib bilmirsə, kimə lazımdır ki?!

Qeyd edək ki, "uşaq məzarları", "uşaqların yaşanmamış ömrü" ifadələrinə Seyran Səxavətin müasiri Ramiz Rövşenin poeziya yaradıcılığında da rast gəlirik:

Mənim balam, səbəb budu, bəlkə də,
Uşaqların tabutu daş kimidi...
Bəlkə elə o tabuta yüklənən
Uşaqların yaşanmamış ömrüdü...

Ramiz Rövşenin nəzmə çəkdiyi, ruhundan misralara tökülən bu ağır möhnət yükü Seyran Səxavətin "Nekroloq"

romanında ürkəşsizlənən detallarla nəslə ifadə olunur. Əsərdə təsvir olunan çadır şəhərciyində ilk qaldırılan cənəzə məsum bir yavrunun - beş yaşlı körpə qızığazın cənəzəsi idi:

"Burda məskunlaşanlar bir kəndin, bir şəhərin də bünövrəsinə daş qoya bilərdilər, - lakin onlar qəbiristanlıq bünövrəsi qoyurdular və bu bünövrəyə qoyulacaq ilk daş - körpə cənəzəsi onların çiyində idi, özü də bu körpə nə ağırlığındaymış, ilahi - düz deyirlər ki, körpə cənəzəsi yüz yaşlı kişinin cənəzəsindən ağır olur".

Yazıçını yandıran, ruhunu darmadağın edən də məhz bu acınacaqlı hadisə idi. Faktlar dəhşətli, hadisələr tükürpədicisi olduğu qədər onu təsirli edən həm də yazıçının nəsrində detallarla görümlülük yarada bilmişdir. Şəhər bünövrəsi qoya biləcək adamların qəbiristanlıq bünövrəsi qoyması və beş yaşlı körpə tabutunun yüz yaşlı kişinin cənəzəsindən ağır olması və s. bu kimi bədii təzadlar əsərin konfliktini daha da dərinləşdirir. Süjet şaxələnir, bu məchulluğa heç kim cavab tapa bilmir və ən yaxşı çıxış yolu elə hər şeyi -bütün günahları dünyanın çiyinə yıxmaq olur. Bəli, bu dünyanın çarxını elə tərsinə fırladıblar ki, gələn gedən, bələklə kəfənin, beşiklə tabutun, doqulanla ölən fərqi varmadan "bir azğın canavar sürüsü" dünyanı öz arxalarınca aparmağa çalışır.

"Nekroloq" romanında zamanın ziddiyyətlərini özündə əks etdirən bədii təzadlar olduğu qədər, həm də son dərəcə təsirli və sərrast işlədilmiş metaforalar da vardır. Məsələn: yazıçı çadır şəhərciyində yaşayan kişilərin hamısının Qarabağ müharibəsi qazisi olduğunu vurğulamaq üçün onları qoltuq ağaclarına, çeliklərə

bənədir: "Xalq qoltuq ağaclarına - çeliklərə çevrilmişdi, gedirdi - gedirdi qəbiristanlıq bünövrəsi qoymağa".

Elə həmin səhnəni təsvir edən müəllif, əslində, dünyanın əzablarının körpə çiyinlərə necə ağır yük olduğunu cəmi bir cəlmə ilə ustalıqla qələmə alır: Tabut da dincəlirdi - körpə də yorulmuşdu".

Ənənəvi olaraq gördüyümüz, iştirak etdiyimiz bütün yas mərasimlərində ağlar deyilər, bayatılar oxunur, insanlar dərdini, nisgini bu cür təsəlli etməyə çalışırlar. Amma "Nekroloq" romanında qarşılaşdığımız mənşərə - beş yaşlı körpə qızın yas mərasimi tamamilə fərqlidir. Övladını - ciyərparəsini itirmiş, dərdən bükülən belə "liliput ağaca bənəyən" Gənc Ana körpə qızının yasında ağı deməklə, ürəyi soyumur, iki əllərini göyə qaldırır onları bu vəziyyətə, bu miskin duruma - bir tikə çörəyə və şam işığına möhtac qoyan kəslərin ünvanına qarşıqlar yağdırır:

"Gənc Ana qoynundan körpəsinin ovcunda qalmış bir tikə yavan çörəyi çıxarıb hamıya göstərdi, - bu, lap göz dağıdı, balamın yadigarıdır, ölənə-cənə bunu saxlayajam. Mənim balamı bir tikə çörəyə və şam umuduna qoyana Allah balalarından çəkdirsini!"

Gənc Ana qarğadıqca yas mərasimində onu sakitləşdirməyə çalışan qadınlar yerbəyerdən - "Amin!" deyirdilər. Dəhşət burası idi ki, kişilər də onlara qoşulub "Amin! deyirdilər. Sanki "Xalq qarğıyırdı..."

Övladını itirən gənc Ana obrazı yazıçının hələ 1987-ci ildə qələmə aldığı "Qızıl test" povestində də var və o qadının da fəryadı, naləsi əsər boyu oxucunun qulaqlarından getmir. "Qızıl test" əsərindəki o körpələr niyə vaxtsız dünyadan gedirlər? Əsərin yazıldığı dövrdə - yəni hadisələrin cərəyan etdiyi illərdə pambıq birinciliyini qazanmaq üçün pambıq sahələrinə vertolyotla normaldan hədsiz dərəcədə artıq dərmanlar səpirdilər. Dərmanlanmış sahələr hər kəsi - xüsusilə də hamilə qadınları elə zəhərləyirdi ki, onlar dünyaya xəstə uşaqlar gətirirdilər. Uşaqlar kimi, insanlar kimi təbiət də reanimasiya vəziyyətində idi. Təbiətin də bətnindən doğulan ağaclar - meyvələr şikəst olmuşdular. Əsərdə təsvir olunan, budaqlarından badımcana bənəyən meyvələr sallanan nar ağacı da buna misal ola bilər. "Qızıl test" povestində Seyran Səxavət on aylıq körpənin ölüm səhnəsini təsvir edir.

(ardı gələn sayımızda)